

2. Szendrey Ákos: A magyar néphit boszorkánya. Bp., 1986. 13. p.
3. Magyar Néprajzi Lexikon, 346. p.
4. Szendrey Ákos: i. m. 13. p.
5. Szendrey Ákos: i. m. 7. p.
6. Penavin Olga: Néprajzi tanulmányok. Értekezések, monográfiák sorozat 7. Újvidék, 1983. 185. p.
7. Szendrey Ákos: i. m. 8. p.
8. Penavin Olga: i. m. 185. p.
9. Bácskai Napló, Zombor, 1891. dec. 8.

Paróczy Sarolta

Kiskunhalasi népi öltözködés a múlt században

A városról röviden

I. e. kb. 4000 esztendővel alakult ki a mi vidékünkön a tiszai kultúra. A bronzkor jeleit i. e. 2000 körül fedezték fel. A lakosság száma megnő a bronzkor idején, öt különböző telep különböztethető meg ebből a korból.

A népvándorlások idején megfordultak itt a kelták, szarmaták, jazigok, rotolánok, alánok. 350 táján érkeztek ide a hunok, különféle germán törzsek: gótok, gepidák, longobárdok. Majd az avarok hódítják meg a területet.

A mongol támadások elől menekültek a kunok Magyarország területére, és IV. Béla uralkodása idején 1239-ben kaptak menedéket. Halasról az első írásos adat 1366-ból származik, mely szerint a kun Csorbán nemzetség kapitányának Halas volt a székhelye. A halasi táj ősi jellegét a vizek mellett a hatalmas kiterjedésű füves, ligetes puszták adták meg. A mocsaras vidék meghatározta a lakott terület kiterjedését. Maga a település is a környező tó jelzőjéről vette nevét.

Szörnyű pestisjárvány tizedelte meg Halas lakosságát 1475-ben, ezért Mátyás új népesség betelepítését engedélyezte. 1566-ban a krími tatárok felperzselték a várost, aminek következményeként elnéptelenedett a város, a megmaradt lakosok a mocsarak között, az említett tó egy szigetén találtak menedéket.

Ezen a vidéken is gyorsan terjedt a reformáció, 1592-ben a halasi reformátusok már latin iskolát létesítettek. 1664-től működik a mai gimnázium elődje, ami akkor a debreceni kollégium kihelyezett iskolája volt.

A viszontagságos török idők alatt csak Halas tudta magát fenntartani a Kiskunságban. A település a török császári kincstár városai közé tartozott: ún. kász-birtok volt.

1634-ből származik a város legrégebbi pecsétje. 1703-ban a Rákóczi-felkelés tüze is felizzott Halason, egy csapat 1703. október 3-án üttött itt táborn.

Mária Terézia trónjának a megvédésére katonakiállítást köteleztek a városra. 1741-ben 37 lovast és 21 gyalogost állított ki a város. A királynő korúg Halas volt a kiskunok „fő széke”, ebben az időben kényszerült átadni ezt a funkciót Félégyháznak.

Az 1848-as törvények Halast önálló képviselőválasztási joggal ruházták fel. 1872-ben rendezett tanácsú várossá vált. Az etnikai önkormányzat megszűnésével 1876-ban Pest-

Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez került, ennek 1950-ben történt szétválása óta Bács-Kiskun megyéhez tartozik.

Kiskunhalas képe: „*északról dél felé nyúlik, 2066 lakóházzal, a pusztákon 895 tanyaépülettel. [...] Utcái rendetlenek. [...] A házfalak általában földből verettek, szűk udvarral, [...] többnyire náddal fedettek.*” (Molnár István orvos, 1878.)

A XIX. század második felében Kiskunhalas bekerült az országos, sőt a nemzetközi forgalomba. 1882-ben megindult a vonat Budapest és Szabadka között – Halason át.

Kiskunhalas népességéről szóló legrégebbi adat 1678-ból való, ami szerint a város lakosságának a száma 1495 fő. 1699-ben kb. 2000-en laktak. Az 1700-as évek elején dúló pestisjárvány miatt a lakosság csökkenése 35 százalékos, de utána a népesség erősen növekedett:

1720	1818	1746	2736
1780	5544	1790	6488
1850	12 013	1891	17 138 fő.

1761-ben 45 nemesember élt a városban, 1786-ra számuk 200-ra növekedett.

A város kifejezetten mezőgazdasági jellegű – mezőváros.

Az öltözködésről

A ruházat mindig mutatója a személyes élettel kapcsolatos körülményeknek, az emberek anyagi és társadalmi helyzetének, szegénységének és gazdagságának, fiatalságának és öregségének – sőt érzelmeknek, örömöknek, bánatnak és gyásznak. Bármilyen emberi körülményt is fejeznék is ki öltözködésünkkel, azt mindig csak annak a társadalomnak a ruhadivatján belül tehetjük meg, amelyben élünk.

A népviselet történeti kutatásához számos hasznos adatot szolgáltatnak a céhelőírások, a köröző levelek, árszabások, hatósági rendelkezések, amelyek megtiltják, vagy éppen előírják egyes ruhadarabok használatát.

Az alföldi mezővárosokban a nagyarányú állattartás viszonylag olcsón szolgáltatta a bőrt és a gyapjút, ebből készült a ruhadarabok jó része.

A kunok megjelenése és hatásuk az öltözködésre

A kunok XIII. századi megjelenésével talán ősi keleti emlékek kelnek életre a magyarságban. A már nyugathoz idomuló magyar nép az egyház hangos tiltakozása ellenére is egymás után vette át a kunok öltözetének egyes darabjait. Az oly jellemző, a krónikák által is megörökített kun süveget a XVI. századtól már országszerte viselték. A kunok meg a népkéveredés folytát egyre inkább közeledtek az alföldi magyarság viseletéhez.

Valószínű, hogy a közössé vált, századokkal előbbi viseleti elemekből legtöbbet leghívebben a pásztorok őrizték meg. A régi pásztorviseletekben találhatjuk meg leginkább a népi viselet ma még hitelességgel leírható régi elemeit.

A halasiak leggyakrabban viselt ruhadarabjai

A múlt század második felének halasi, szegényparaszti ruhadarabjaihoz tartoznak: az ing, a gatyá, a kötő, a pitykés mándli, a kalap, a suba, a szűr, stb. állott. A módosabb halasi paraszti

viselethez tartozott a dolmány, a paszományos, ellenzős szűk magyar nadrág, a sarkantyús csizma, a magasodó tetejű, pásztorokéhoz hasonló, szűk kun kalap, vagy a kerek, úgynevezett makai kalap.

Az ing

Vannak hétköznapi és ünneplő (vasárnapi) ruhák, és sokáig fennállnak olykor szimbolikus vonások. A rövid derekú férfiing a legrégibb típus. A XIX. században hordták az Alföldön, de országszerte hasonló volt. Anyaga kender, vagy lenvászon. Három négyszögletes darabból áll. A legnagyobb téglalap az eleje-háta, a két kisebb az ujjja. Szabására a legnagyobb fokú anyag-takarékosság a jellemző. Az ing bőségét a vászon szélessége határozza meg. Az ing dereka meghosszabbodott, a gatyába, vagy a nadrágba bekötve hordták. A férfiing derekának meghosszabbodásával a karöltő szűknek bizonyult, így hónaljtolódásokat varrtak rá. Elöl a megkötő madzagot eleinte hozzávarrták a gallér és a kezelő széléhez. A későbbiekben gomblyukat varrtak, ebbe fűtték bele a madzagot. Ezt követte újabb megoldásként az ing elejének a gombolása. Az ing hosszabbodásának a derék-, majd az ujjja bőség is szűknek bizonyult, így a deréktoldáson kívül még egy-egy fél szél varrtak a derékhoz és az ingujjhoz.

Fejviseletek, kalapok

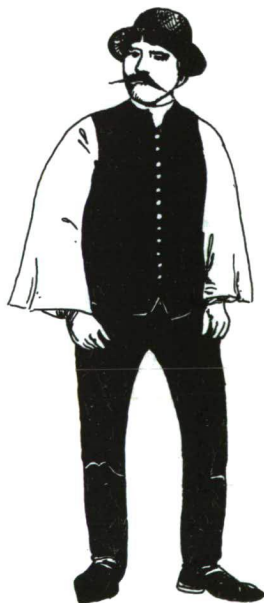
A Kiskunságon a XIX. század első felében szorul ki a férfiviseletből a tüsző és a hajdani híres kun süveg (a kun süveg a régi katonaviselet hagyományaként került a néphez).

Errefelé a kalap formája sajátos: magasabb tetejű, a süvegre emlékeztet. Erre vonatkozik ez a halasi feljegyzés a múlt század utolsó harmadában: „*ezt a kalapcsináló mesterek készítették, bárány gypjából különféle alakúra, paraszti és pásztori viseletre valókra, amelyek fekete tere voltak festve*”. A paraszti viseletre való kalapok teteje gömbölyű, a szélei pedig pörgék, ezek lekonyíthatók is eső idején. A kalap széle keskeny pántlikával volt szegve, és a kalapfészek alján kívülről kétujjnyi széles fekete pántlikával körülfogva s odavarrva díszítésül. A pántlika két vége hátul hosszabban a kalap szélétől lelógva csüngött. Ezen kívül ujjnyi szélességű fekete gallanból álladzó is varródott rá, aminek a két vége az áll alatt kettős bokorra összekötött volt, így a szél nem vitte el a kalapot a fejről. Amikor nem fűjt a szél, akkor az álladzó a kalap belsejébe vetve tevődött fel a fejre.

Kabátfélék

Az Alföldön a férfiviselet konzervatívabb volt, mint a női viselet. A férfiak jóval később hagyták el a régi öltözetet, mint a nők, helyenként csak a közelmúltban.

Az alföldi pásztorok legarchaikusabb darabja az úgynevezett előbőr és hátibőr. Anyagát az állattartás adta, és elvéve még a második világháború után is lehetett látni. A lenyúzott, szabatlan juhbőrt, amelyen a lábakat is rajta hagyták, nem készítették ki végig, csak puhára főzték. Egy bőrt a hátra vettek, egyet a mellre, s a lábakat a vállnál és a deréknál összekötötték.

A mellénynél bonyolultabb ruhadarab az ujjas kabát, a ködmön, illetve a bekecs. A ködmönök nyaka felálló volt és szőrmével prémezték körül. Szűcsök készítették és hímzéssel díszítették.

A suba mindig körszelet, vagy kör alakú, a fej számára a kör közepén kerek nyílást hagynak, s innen kezdve a suba elől az aljáig nyitott. A kiszabott részeket vóccal közbeiktatott, duplán fogott keskeny bőrszalagocskával együtt varrták össze. Gallérja egész birkabőrből készült, erről még az állat körmeit és farkát sem vágták le. Fehér és színes irharátéttel és színes fonalhímzéssel díszítették. Az ünneplő suba díszje a gazdagon hímzett válltányér.

A szűr díszítése részint rávarrott színes posztóval, részint gyapjúhímzéssel történt. Az egyes darabokat előbb kibélelték, csak azután varrták össze. A múlt század folyamán a szűrt sajátságos, hímzett, virágos, gazdag díszítmény lepte el.

Az alföldi szűr lábszárközépig ért. Gallérja téglalap alakú, de nem nagy. Ujja nincs befejezve, legfeljebb utólag varrja be a gazdája, de a szűrszabó felölthető ujjal készíti. A mi vidékünkön a hajtott elejű kapa gallérú, kétujjú szűrök voltak használatban. A külsejükön különféle cífrázatokkal, fekete, vagy vörös posztó és beliner színes fonalak rávarrásával volt díszítve. A szűrök kétféle célú használhatóságra szabottak, s varrottak: pásztori és paraszti használatra. E két szabás csak annyiban különbözött egymástól, hogy a pásztorénak az ujja vége gömbölyű alakra volt bevarrva, míg a paraszténak az ujja vége nem volt bevarrva, nyitott volt. Így azt kabátszerűen fel lehetett öltetni, esős időben dolgozhatott is benne, a két karját szabadon használhatta benne.

A kun szűrnek mindig az alját és a gallér alsó részét hímezték ki szélesen. Virágkora az 1860–1880-as évekhez fűződik. A szűrhimézést a fény-árnyék hangsúlyozása jellemezte, melyet világos- és sötétzöld levelekkel, piros, bordó és kék stilizált virágokkal harmonikusan oldottak meg. A magyar szűcsmesterség az Alföldön volt a leghíresebb. Kiskunhalason is virágzó szűrszabó ipar működött. A *nagymándli* (Halason: nagyföldrő és nagydóka) kék vagy fekete posztókabát, szükség szerint téli vagy nyári béléssel. Gombkötő készítette a zsinórgombokat és a gombházat. Az ünnepi nagymándli gazdag zsinórozatú és gombozatú volt, kívül-belül zsebekkel. A jobb oldali külső zsebből lógott ki a slingelt, díszes zsebkendő, a bal oldalon a koszók aescsó, a belsőben a tajtékpipa volt. Lehetett prémezett és a módosabbaknál a gombok ezüst vagy pakfont tornyosgombok voltak.

Halason nyári ünneplőre emlékezet szerint egy *penzel* nevű kabát-félét is használtak a régi öregek.

A felsőtest ruhái közt férfiak és nők egyaránt viselték a *mejjedzót*. A nőké vattázott textilből, a férfiaké juhbőrből készült, a hátat és a mellet borította.

A *daku* főleg külterületi tartózkodóknak volt kedves viselete. Combígyérő, bokros aljú, vagy sima szabású, három-négy darab, egy-másfél ujjnyi vastag szőrű magyar juhbőrből készült szűcsmunka.

Nadrág, gatyá

A nadrágot a régi paraszt téli viseletnek tartotta. A népviselet időszakában az ellenzős magyar csizmanadrág volt általános, vitézkötéssel a combtő alján. A nadrág térden alul gombolható volt. A szegények és a pásztorok hordták még hajdanában, a hétköznapi természetes színű,

vagy ünnepre sötét színűre festett, zsákvászonyszerű háziszőttesből készült kukoricanadrágot is.

A gatyá az inghez hasonlóan különféle minőségű vásznakból, illetve gyolcsból készült. Két szárát egy nagyobb négyzet alakú toldás, az ülep, ület vagy pálha kötötte össze. Derékánál keskenyen visszaszedték és a befűzött gatyamadzaggal húzták össze. Hosszúsága változó: térdtől bokáig érő. Az Alföldön viselt gatyá volt a leghosszabb.

Munkanapra általában kettő-négy széles kendervászon gatyát használtak. Az alföldi pásztorok hosszú, szűk gatyája – néha ingük is – gyakran fekete volt, és ezt tölgyfa, vagy bikkfa gatyának nevezték. Az új gatyát a pásztor juhtejbe áztatta, majd zabszalma hamujába jól bele-taposta. Megszáradás után szalonnabőrrrel jó fényesre kente, így vízhatlan, féregmentes, igen tartós ruhadarab lett belőle. Az ünneplő gatyá pamutos vászonból, majd győri gyolcsból készült, négy-tizenkettő szélből. Alját rojtozással, és szélvonásos öltéstechnikával szegélyezték. A sokszor szertelenül bő, néha tizennyolc széles bő gatyát a lobogós ujjú inggel együtt viselték. A bő gatyaszár hétköznapiakon arra is szolgált, hogy a mosdás alkalmával törölköztek vele. Az ünneplő gatyák is bőveek voltak, és ezeknek bokáig érőknek kellett lenniük, és három ujjnyi szélesen rojtozottaknak.

Kiegészítők

A zsebkendő a férfiaknál csakis télen volt használatos. A zsebkendő, házilag font vékony lenfonalból szövött, fehérített vászonból készült, melynek a széle csipkével volt beszegve, vagy önmagából kicsipkézve és a csipkéi kisinglizve, avagy kirojtozva. Karácsonyra, vagy ünnepnapokon virágosra kivarrott szélűeket hordtak, amelyeket úgy használtak, hogy a díszített része lecsüngjön a zsebből.

A múlt század elején a pásztorok még széles bőrvet, „tüszőt” is viseltek cserzett, vagy zsírozott ló, vagy marhabőrből készült, elől zsebekkel, a használati tárgyak – bicska, tűzszer-szám, pénz – elhelyezésére. A tüszőt a keskenyebb derékszűj váltotta fel.

Lábbelik

A régi ember sokat járt nyáron mezítláb, s ha fázott a lábuk, a friss, meleg marhatrágyába álltak bele. Gyakori a köznépi bocskor viselete. A kiskunságiak elismert lábbelije a csizma volt, hétköznapi és ünnepi kivitelben. A hétköznapi tehénbőrből, az ünneplő kordovánból, utóbb boxból készült. Nevezetes volt a rámás csizma, mely bokában és lábszáron ránc nélküli volt, s a boka környékét egy betéttel – *bufándli* – feszítették, mely vásári áru volt annak idején. A csizma oldalt varrott, hegyes orrú és hegyes sarkú volt, ami gyakorlati célt szolgált az öregek szerint, tudniillik verekedés és megtámadás esetén előre és hátra egyaránt jól lehetett rúgásra használni. A csizmára sarkantyút is verettek, később táncmulatság alkalmával „táncsarkantyút” kötöttek fel.

Kiterített női kisbunda

Hat darab bőrből készült, csípőig érő perelinszerű felső ruhadarab. Előbb elkészítették a díszítést, és csak azután varrták össze. Főképp a Kiskunságban volt kedvelt öltözetdarab. Első-sorban a vállat melegítette.

Testhezálló női ujjas

Ez a női öltözetdarab szövetből, bársonyból, selyemből, karton készült, vászonnal, vagy flannellel bélelték. A testhezálló ujjas mintegy tizenöt centiméterrel ért derékon alul. Eleje közepén díszes gombsorral zárult, magas álló gallérja volt. A testhezállót béléssel együtt varrták össze. Két részből szabódott sonkaújját buggyanós ujjnak nevezték. A gomblyukpánt mindkét szélét, az ujjak végeit, a magas álló nyakpántot fodor, csipke, vagy vastag paszományszerű *anzer* díszíti. Menyasszonyi, nagy ünnepeken, templomi öltözetként volt ismert.

Ingváll, szoknya, rékli

Halason az ingváll, mely derékon alul ért, az ujjá könyökön felül, elől a mell alattig érő nyílása volt, amit pertlikkel bokorra kötve fogtak össze. Az ünneplő ingváll mellett kivarrott volt, az ujjai csipkézettek, vagy slingeltek, s a mellét színes pántlikák fogták össze. Az alsószoknya gyolcsból, sifonból, télen barhentből készült slingelve, csipkézve. Halason a téli alsószoknya vattás bélésű. A vászonnemű házilag készült liszt-, vagy krumplikeményítővel keményítették. A szoknyák külföldi színű és minőségű anyagból (festő, karton, szövet) és színben készültek, mint a felsőviselet darabjai általában, a korral előrehaladva sötétedtek.

Szoknyás viselet még a hétköznapi egyszerűbb, ünnepekkor díszesebb csipkés, slingelt alsószoknya. Halason pávának mondták azt a nőt, aki öt-hat díszes szoknyát is felvett magára. A századforduló után a bokáig érő szoknyákat viselték.

Az ingvállra régen ujjas *rékli*t (lékri, vagy pruszlik) öltöttek, hidegben béléssel, télen ennek a tetejére még vattázott kacsos dokát húztak fel.

Mifelénk a századfordulói téli viseletként ismert ruhadarab a bársonyból, fekete posztóból készített, nyúlborrel szegélyezett *csuhé*. Használták a selyem és beliner nyakkendőket, nyárit, télit is. Anyagát, színét az életkor határozta meg.

Haj- és fejviselet

A lányok télen-nyáron, hétköznapi és ünnepi egyaránt hajadonfővel jártak. Halason háromágúra fonták a hajukat, és pántlikával díszítették; a fonat néha a sarkukig csüngött, hiszen a hosszú haj dísz volt a lánynak. A nagylányok pártát hordtak, a menyasszony koszorút. Az asszonyok kontyba fésült hajukon egyszerű vagy díszesebb, gyöngyös és selyem főkötőt viseltek, később csak kendőt, elől vagy hátul megkötve.

Női lábbeli

Régen a nők nyáron hétköznapi mezítláb jártak, vagy házilag készített fűzött bocskorban. Halason csörgős patkójú, olykor sarkantyús cipőt is viseltek a bálban. A hosszú strimflit harisnyát házilag kötötték, gyöngyökkel kivarrták.

Felhasznált irodalom

■ Kiskunhalas Helytörténeti monográfia 1. 1989. Szerk.: Donáth István, Halász Géza, Janó Ákos, Kenedics Károly, Láng Máttyás, Mácsai János, Nagy Czirok László, Vorák József.

■ Gáborján Alice: Magyar népviseletek Bp., Corvina 1987.

☞ Magyar népművészet 3. Sorozatszerkesztő: Ortutay Gyula.

☞ Györfly István: Magyar népi hímzések 1. – A cifra szőr. Karcag, Kertész József könyvnyomdája.

☞ Tálasi István: Kiskunság. 1988.

☞ Varga Marianna: Magyar népviseletek régen és ma, 1. Néprajz mindenkinek. Bp., Tankönyvkiadó, 1985.

Majzik Andrea

Vihar a Balkánon

Az I. és II. balkáni háború a Szegedi Napló hasábjain (1912–13)

A XIX. sz. második felében az ottomán járom alól négy kis keresztény állam szabadult fel a Balkánon. Sorsuk, nyughatatlan politikájuk, a mellettük élő és terebélyesedő nagyhatalmak, az e korban kikristályosodott két ellentétes tábor törekvései veszélyes és kilátástalan helyzetet teremtettek a tradíción, történelmen és természetesen alapuló határokat mellőző területeken. A balkáni probléma alapjaiként, nehézségeiként ezeket említhetnénk. A nemzetiségi elv és az államalkotó tényezők nincsenek összhangban, melynek következménye, hogy a Balkán önmagától állandó békéhez sosem fog jutni.¹ Nem véletlen tehát, hogy az itt dúló I. és II. Balkán-háború a huszadik század eseményei sorában önálló fejezetként is tárgyalható.

Napjaink politikai, vallási viszályai, háborúi történelmi gondolkodásunkat az előzmények tanulmányozásához, kutatásához irányítják. Ehhez segítséget az általunk választott korszakot közvetlenül idéző folyóiratok megsárgult lapjai nyújthatnak. Ezidőben a vidék legtekintélyesebb ellenzéki lapja: a Szegedi Napló. 1878. július 28-án Enyedi Lukács és Kulinyi Zsigmond főmunkatárs vezetésével indult, majd a későbbi kiadótulajdonos Engel Lajos maga is a szegedi Függetlenségi Párt vezető politikusaként tevékenykedett és irányította folyóirata sorsát. Mint politikai, irodalmi napilap jelentős olvasottsággal kerül városunk közismert szülőtte Móra Ferenc keze alá 1913. október 2-án. A lap Balkánhoz viszonyuló képét a tradíció mellett Magyarország és Ausztria váltakozó előjelű érdekei, politikai ellenzékiisége, munkatársai érzelmi beállítottsága, városának területi elhelyezkedése, annak kereskedelmi kapcsolatai formálták. Tárgyilagosságra törekedett, a lakosság pontos tájékoztatására, megőrizve eközben irodalmiságát, közhasznú, információnyújtó tevékenységét. Az itt közölt táviratok, a problémával részletesebben foglalkozó vezércikkek bőséges anyagot nyújtanak a témát kutatóknak, kiegészítve a szakirodalom anyagát az I. és II. Balkán-háború eseményeiről és következményeiről.

1912 októbere két napi csend után váratlan nagy eseményekkel köszöntött Európára. Hogy valóban váratlan volt-e a balkáni országok mozgósításának híre, kételyeket kelt az utókor olvasójában. A politikai életben jártas újságírók sem bonyolódtak jóslásokba, a zűrzavar előzményei mindenki előtt világosan álltak: a Balkánt darabolni vágyó Bulgária, Montenegró, Szerbia és Görögország Törökország ellen fordítja fegyvereit. Görögország jegyzéke elfogadhatatlan feltételeket kért Törökországtól, a háború elkerülhetetlen. Ausztria-Magyarországot közelről érintették az események. A csapatmozgósítások híre mindennap eljutott az olvasókhoz, riadalmat keltve Szeged lakói között, majd a következő nap megnyugtatóan az újságok az ellenkezőjét bizonyították.